

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СТАТЕВО-РОЛЬОВИХ СТЕРЕОТИПІВ ТА ОСНОВНИХ ЧИННИКІВ ГЕНДЕРНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ НА ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті обговорюється питання дослідження впливу статево-рольових стереотипів та основних чинників гендерної соціалізації на дітей молодшого шкільного віку, появи і закріпленню яких сприяють сім'я, однолітки, школа, засоби масової інформації.

Ключові слова: стереотипи, молодші школярі, гендерна соціалізація.

Для вивчення впливу основних чинників гендерної соціалізації на молодших школярів ми спиралися на наступні показники: усвідомлення (розуміння сутності та значення егалітарних стосунків для кожної особистості та їх необхідності по життю); повнота знань (відповідність знань дітей тим взірцям егалітарної взаємодії статей, які пропонує демократичне суспільство); урегульованість поведінки (здатність їх продемонструвати та аргументувати власну думку); а також характер ставлення до статево-рольових стереотипів (підкорення / невідкорення їм). Для цього було використано такі традиційні методи: спостереження, опитування учнів, бесіди; а також нестандартні методи: вирішення проблемних ситуацій, змагання, театралізація, педагогічний експеримент; якісна та кількісна обробка отриманих емпіричних даних з подальшою фіксацією в протоколах.

Питання дослідження впливу статево-рольових стереотипів та основних чинників гендерної соціалізації на дітей молодшого шкільного віку вивчалось науковцями як зарубіжжя (Ш. Берн, Е. Маккобі, К. Джеклін), Росії (І. Кльоціна, І. Кон, Л. Штильова), так і України (С. Вихор, Т. Говорун, О. Кікінежі та ін.).

Мета розвідки. Розкрити вплив статево-рольових стереотипів та основних чинників гендерної соціалізації на дітей молодшого шкільного віку.

Сім'я та найближче оточення дитини – це те середовище, в якому формується почуття статевої належності та первинна соціалізація. Саме тому формування партнерських взаємин у родині залежить від наступних факторів: наявність / відсутність статево-відповідного поділу праці, обов'язків та прав між представниками подружжя, дихотомія (чи її відсутність) чоловічого і жіночого, рівень залучення кожного з подружжя до виховання дітей, матеріального забезпечення родини та культурного андроцентризму сім'ї.

Для перевірки впливу родини на гендерну соціалізацію дітей молодшого шкільного віку ми використовували такі методи роботи: бесіди, опитування, анкетування тощо.

Отримані відповіді майже 70% дівчаток надають можливість стверджувати, що найбажанішими якостями в образі мами є, передусім такі зовнішні якості, як краса, молодість, життєрадісність. Дівчатка бачать себе також мамами розумними, працелюбними; серед небажаних характеристик називають грубість, багатослів'я, погане ставлення до дітей. Зі слів дівчаток: "не хочу бути такою мамою, яка не готує обіди, лишаючи дітей голодними" (9 років), "не хочу бути мамою, яка лишає брудний посуд" (8 років), "не хочу бути мамою, яка свариться з татом" (9 років) і т. п.

Класифікуючи якості, що приписують собі 30% дівчаток як майбутнім мамам, виділилися якості певної агресивності. Зі слів дівчаток: "Буду карати своїх дітей" (9 років), "Буду ставити дітей у куток" (8 років), "Буду бити ремінцем" (8 років).

Хлопчики, уявляючи себе майбутніми татами, бажають бути "високими", "з бородою", "з вусами", додаючи інформацію про певну геройську професію (майже 75% хлопчиків). Вони відзначали, що бажають бути такими, як "тато-рятівник", "тато-пілот", "тато-мільйонер". Результати опитування показали, що серед таких якостей і характеристик, як сміливість, порядність, добро, краса, сила, веселість, хлопчики найважливішими вважають силу і сміливість.

Характеризуючи саме таку людину: сильну і сміливу, розповіді хлопчиків були доволі неочікуваними. Зі слів хлопчиків: "постійно б'ється", "сміливий тому, що сильний" (уміння битися); "може першим з'їсти обід і попросити добавки" (хлопчики визначають поняття сильний і сміливий як синоніми); "сильний, бо найвищий" (характеристики ваги і зросту); "сильний, бо вмє гратися з автоматом чи пістолетом" (за наявність атрибутів у грі) та ін. З відповіддей 25% хлопчиків можливо стверджувати, що уявляючи себе татами, вони цінують також розум, доброту, порядність, відповідальність. Зі слів хлопчиків: "Буду розумним татом і вирішуватиму всі питання" (9 років), "Буду порядним і любитиму своїх дітей" (9 років).

Зміст уявлень досліджуваних про те, якими повинні бути взаємини між чоловіком і дружиною, відображено в таких висловлюваннях: більшість хлопчиків (до 75%) вважають, що мамі своїх дітей потрібно робити цікаві подарунки, "щоб вона раділа", наприклад, парфуми, помади, каблучки; більшість дівчаток (понад 67%) вважають, що потрібно дарувати сорочки, краватки, купувати газети. Інші діти, як хлопчики, так і дівчатка (25% і 33% відповідно) називають доручення по господарству, догляд за дітьми.

З метою виявлення уявлень дітей про взаємодію членів подружжя дітям надавалися малюнки, де чоловік і дружина зайняті прибиранням квартири. На запитання "Хто повинен виконувати складну, важку роботу?" переважна більшість досліджуваних відповіла правильно, що важку роботу повинен виконувати чоловік, оскільки він "сильніший від мами".

Такі відповіді є яскравим підтвердженням того, що діти (іноді стихійно, неконтрольовано) копіюють стереотипні форми поведінки і особливості характерів своїх батьків: дівчатка зазвичай демонструють типово фемінну жіночу роль в іграх, бесідах; більшість хлопчиків яскраво репрезентують маскулінний тип поведінки, оскільки, на нашу думку, їхня соціальна мотивація "бути чоловіком" заохочується, насамперед з боку батьківського подружжя.

Результати спостережень і бесід з дітьми показали, що в шкільному середовищі також закріплюються певні стереотипи написаних законів "суспільства однолітків", яке є універсальним фактором гендерної соціалізації. За результатами дослідження, в колі своїх однолітків правила поведінки дітей набагато жорсткіші, ніж під час ігор чи в родині. Ці закони і правила є нормативними для більшості дітей. Так, у хлоп'ячому суспільстві схвалюється маскулінна поведінка і засуджується фемінінна, натомість в дівчачому – позитивно оцінюють як фемінінних, так і маскулінних ровесниць. Підтвердилася також думка, що більша частина хлопчиків позитивно ставиться до маскулінних дівчаток, при цьому дівчатка теж не проти бачити більше хлопчиків фемінінного типу.

Як відомо, в початкових класах тяжіння хлопчиків і дівчаток до спілкування між собою задовольняється їхнім діловим

спілкуванням як товаришів, ділових партнерів у навчанні, самовихованні, сумісному проведенні вільного часу на основі загальних інтересів.

Далі ми досліджували дитячі ігри як джерело гендерної соціалізації та визначали ігрові інтереси хлопчиків і дівчаток молодшого шкільного віку методами спостереження, бесід і опитування. Мета такого виду роботи полягала у з'ясуванні прихильності дітей до тих чи тих видів ігрової діяльності, визначенні того, як в процесі гри діти відтворюють традиційні статеві ролі, які потім впливають на навички, що набувають хлопчики і дівчатка.

При спостереженні за сюжетно-рольовими іграми дітей молодшого шкільного віку ми часто стикалися з тим, що певна частина дівчаток (близько 30%) під час гри "Родина" в ролі "мами" не тільки виявляли турботу, терпіння до "членів родини", а й демонстрували конфліктність, авторитарність. Про це надають можливість стверджувати звернення "дівчаток-мам" до своїх "дітей чи чоловіків", що ми пов'язуємо з певним неблагополуччям у вихованні в родині, де зростають дівчатка. Крім того, третя частина хлопчиків, виконуючи роль "тата", (в цій же грі), сприймали її як певний шанс побешкетувати, всі ніші хлопчики демонстрували "стандартний набір дій сучасного тата-бізнесмена": зранку – на роботу, ввечері "стомлений і голодний" сідав на диван і чекав вечерю, що, на нашу думку, пов'язано перед усім з усталеними традиціями в більшості родин: на мамах виховання дітей, на татах заробітки для родини.

Отже, ігри показали, що переважна більшість дітей молодшого шкільного віку не пов'язує поняття рівноправності, паритетності, взаємозамінності зі стосунками членів подружжя. Діти не розуміються на поняттях партнерські взаємини, знаходяться під обтяжливим впливом усталених патріархально-традиційних поглядів на призначення жінок і дівчаток, чоловіків і хлопчиків; лише незначна частина дітей має фрагментарні знання з означеної проблеми.

Поряд з сім'єю, школа, як найвпливовіший соціальний інститут, для учнів початкових класів значною мірою позначається на вихованні хлопчиків і дівчаток, реалізуючи гендерну соціалізацію підростаючого покоління.

Сучасні психологи засвідчують, що чимало вчителів загальноосвітніх шкіл сповідують ідеологію протиставлення чоловічих і жіночих ролей, що дає підстави стверджувати про поширеність гендерних стереотипів серед педагогічних колективів, поглиблення диференціації соціально-психологічних вимог та очікувань стосовно поведінки хлопчиків і дівчаток [3 162]. Навчально-виховний процес у сучасних освітніх закладах зміцнює традиційні погляди на дихотомію сімейних і соціальних ролей чоловіків і жінок.

Визначаючи особливості впливу школи як провідного агента соціалізації дітей молодшого шкільного віку, слід нагадати, що перший учитель для учнів початкових класів є беззаперечним авторитетом. Саме та оцінка поведінки і вчинків дитини, яку вона чує від першого наставника, є найважливішою для молодшого школяра. За даними дослідників, до дівчаток і хлопчиків учителі ставляться по-різному: до дівчаток поблажливіше, до хлопчиків авторитарніше [1; 2; 3].

Не менш небезпечним шкільним явищем є "прихований навчальний план" (сутність означеної проблеми висвітлено в теоретичній частині дослідження), що сприяє негласному розподілу навчальних предметів на гуманітарні (для дівчат) та природничо-математичні (для хлопців), особливо небезпечними в даному ракурсі є роздільні уроки (праці, військової підготовки та ін.). Такі факти підтверджують припущення науковців про гендерну сегрегацію, що розпочинається саме в молодшому шкільному віці і є домінуючою в підлітковому. Хоча з'ясування впливу школи на гендерну свідомість дітей молодшого шкільного віку нами не визначалося як першозадача, але можливо зробити припущення, що вона несе певним чином небезпеку нав'язування гендерних стереотипів у навчально-виховному процесі.

Відомо, що неабиякий вплив на формування свідомості учнів початкових класів мають засоби масової інформації. Діти в значній мірі засвоюють ролі і правила поведінки в суспільстві з екранів телевізорів, радіопередач, газет, журналів тощо. Символічний зміст, представлений засобами масової інформації, має надзвичайний вплив на процес гендерної соціалізації, сприяючи формуванню певних цінностей і зразків поведінки.

Найважливішим фактором гендерної соціалізації дітей молодшого шкільного віку, в ракурсі ЗМІ, є усна народна творчість — казки, легенди, приказки, стереотипний вплив яких акумулюється в поведінці, манерах дітей і передається з покоління в покоління як національні традиції, стиль життя, взірці поведінки, що підсилює дихотомію статей; а також кінофільми, що транслуються щодня.

Найважливішим джерелом "чарівної" інформації для дітей молодшого шкільного віку є казка, що відзначається як впливовий засіб закріплення гендерних стереотипів, виявлених науковцями [1; 2]. Адже головними героями більшості казок й історій є чоловічі персонажі, що представлені в якості активних творчих діячів; героїнями найчастіше виступають жінки і дівчатка, що потребують захисту, стають жертвами злодіїв, викрадень тощо.

Даними, що засвідчуватимуть стереотипних казкових персонажів є, наприклад, "Червона квіточка", "Казка про мертву царівну" та ін., де чоловіки виконують функцію зв'язку сім'ї з великим світом, вони подорожують, заробляють на життя, шукають розваг, пригод. Героїні ж, в основному, це "майстрині на всі руки", ведення домашнього господарства – їхній обов'язок.

Учені також стверджують, що за останні роки відбулися певні зміни. У сьогоdnішніх дитячих книжках дівчаток і жінок уже не так часто зображують пасивними, позбавленими амбіцій, проте їм приписують більшу (порівняно з хлопчиками і чоловіками) зацікавленість домашнім господарством. Однак в зображенні чоловіків і хлопчиків у дитячих книжках подібної зміни не відбулося. У поведінці хлопчиків (на сторінках книжок) відсутні якісь "рухи", які б засвідчували виникнення порівнян до виховання дітей й доглядання за ними [3].

Таким чином, науковці зробили висновки, що діти, завдяки книжкам, засвоюють нескладне правило: в реальному житті жінки майже не покидають домівок, працюють на виробництві менше, прагнуть скоріше повернутися з роботи додому, щоб доглядати членів родини, а в чоловіків усе ще виникають чималі труднощі із розумінням необхідності "поспішати додому".

В якості педагогічних засобів використовувалося також сприйняття дітьми художньої літератури з подальшим їх обговоренням; оскільки казка з її яскравим описанням взаємин персонажів, їх дій в різних ситуаціях, вплив позитивних і негативних вчинків героїв на емоційне відношення до них молодшого школяра має велике виховне значення.

Казки добиралися спеціального спрямування, де головними героями були сміливі діти, що мали загальнолюдські характеристики особистості (поєднання сміливості і ніжності, сили і турботливості і т. д.) наприклад: "Котигорошко", "Морозенко", "Гуси-лебеді", "Фініст Ясний Сокіл" та ін.

У бесідах з дітьми ми звертали увагу на переживання, емоції дітей. Так, при обговоренні казки "Морозенко" школярі звернули увагу на ставлення дівчинки до старого Морозенка, її стриманість, скромність і одночасно сміливість ("небезпека замерзнути піддає дівчинці сміливості").

Казка "Котигорошко" – приклад споконвічного бажання народу звільнитися від загарбників, наштотхнула дітей на

безкінечну кількість емоцій. Так, Котигорошко – герой, вчинки якого дітьми характеризувалися як сміливі, відчайдушні і одночасно в ньому діти бачили ніжного, терплячого і чутливого до своїх рідних хлопця-богатиря.

Нами було з'ясовано, що діти віком 7-11 років проводять біля екранів телевізорів 3,9 години щодня, що на тиждень складає 27,3 години, при цьому кожні десять хвилин йде перегляд рекламних роликів, зміст яких містить дуже мало корисної інформації для дитини.

Висновки і перспективи подальших розвідок з проблеми дослідження. Отже, завдяки спостереженням, опитуванням і бесідам з учнями ми підтвердили висновки науковців з того, що діти молодшого шкільного віку стикаються з трансляторами усталених гендерних стереотипів не тільки в сім'ях, з однолітками, у школі (які, до речі, доповнюють і закріплюють традиційну дихотомію статей), а також на малюнках і в змісті книжок, у розважальній сфері (кінофільми, музичні фільми, телевізійна комерційна реклама, відеофільми) тощо. У ролі базового гендерного стереотипу виступає патріархальний. Він втілюється в традиційних взаєминах подружжя; авторитарних і ліберальних стилях роботи педагогічних колективів; гендерних конфігураціях, відповідних казковим канонам героїні-жертви і героя-богатиря, його елементи домінують у канонах царевичів і царівен; з рекламних роликів тощо.

Отже, вся соціальна реальність, з якою стикаються діти в процесі свого розвитку і дорослішання, розподілена на "світ жінок" і "світ чоловіків" і в цих світах панують різні "правила гри". Різні соціальні інститути працюють на те, щоб формувати норми "правильної" чоловічої і жіночої поведінки і виведені з них життєві сценарії.

Дослідження стану знань дітей молодшого шкільного віку про взаємозамінність та рівноправність хлопчиків і дівчаток, чоловіків і жінок показує, що діти є носіями гендерних стереотипів, що потребує постійної уваги з боку вчителів, батьків, психологів та соціальних працівників; розробки нової ідеології освіти, яка пропагуватиме саме егалітаризм стосунків представників обох статей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берн, Ш. Гендерная психология / Ш. Берн. – СПб. : Прайм – ЕВРОЗНАК, 2001. – 320 с.
  2. Гайдено В. Українські підручники початкової школи: прихований навчальний план і гендерні стереотипи / В. Гайдено, І. Предборська // Гендерна педагогіка: хрестоматія. – Суми : ВТД "Університетська книга", 2006. – С. 223-238.
  3. Говорун, Т. В. Гендерна психологія: навчальний посібник / Т. В. Говорун, О. М. Кікінежді. – К. : Видавничий центр "Академія", 2004. – 308 с.
-